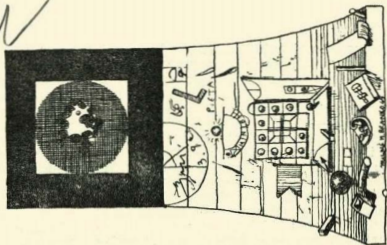

10:49819735

vasilije kalezić U POTRAZI ZA ČOVJEKOM

Branimir Šćepanović:
SRANMO LETO, Bgd. 1965.

Kada se poslednjih avgustovskih toplih dana, na izmaku ovogodišnjeg žarkog leta, u knjižarskim izlozima pojavio prvi roman Branimira Šćepanovića, *Sranmo leto*, skoro sva regularna novinska kritika, ne sačekavši čestito ni da se njegov štamparski slog osuši, žustro je nisočila svoja hladna pera i u hitnijem požuru da, kao p u hitnijem požeđu, proglasi ovo delo nedostojnim ranijih pišćevih pripovedačkih dometa, da ga etički označi tudim, konstruisanim, bez dobrog čoveka u njemu, sa isforširanim parabolskom težom o vlasti, ne zaboravljajući pri tome da, u duhu svojih moralizatorskih obaveza, iskaže svakom licemernu zabrinutost za sudbini daljeg autorovog razvojnog puta. Na primeru ovoga dela i ovoga pisca kritika je pokazala paradoksalne oscilacije u proveri krikturjama po kojima sudu i umetničkim delima, a etičku težinu svoje uloge potrlja je brzim, naprećak i na silu izvedenim zaključcima, koji izviru pre iz spolnih okolnosti otpora prema jednom „valu“ mladih pisaca, nego što su imanimi suštinski literarni delci dela o kojima se sudi. Na početima svojim, još vrlo mlad, sa lakim pričama o fragmentarnim odbledima života, sa ovlaš skiciranim životnim situacijama i, u većini slučajeva, takvim psihološkim motivnostima koje se otkrivaju prvin pretpostavkama, Branimir Šćepanović je uglavnom od te iste kritike pozdravljen doborodnošćama, neumerenim pohvalama i u daljin elučenjima otkriven kao nadod koje se mnogo očekuje. Danas on, u najmanju ruku, može da se nazla samo u nedoumicu. Njegov prv roman, u sadržajnom pogledu punijeg tragovanja za „svetom“, za smislom njegova određenja potpuno unutrašnjeg gradjanja, u formalnom svjetlanoj literarnosti, ne pismenosti, umetnički jasno svedenog oblika, čistijeg izraza i složenije kompozicijske strukture, olako je zaturen i zanemaren u poređenju sa prvim pripovetkama koje su, možda, bile samo vezbanje za jedan ovakav po-uhuvt. Književnom istoričaru ovaj pisac, zajedno sa dosta drugih, poslućuje nekada kao jasan primer o značenju mnogobrojnih uslova koji čine socijalnu i psihološku osnovu književnog uspeha. među kojima uzdeo književne kritike u odnosu na mladog pisca neće imati slavno poglavlje.

Branimir Šćepanović je jedan od retkih, luzečnih i, u zamamljućoj draži slave, srećnih pisaca koji su brzo i lako počeli i isto tako uspeli. Posle pre nagrade na beogradskom festivalu mladih pisaca Jugoslavije, došla se ubrzo, u izdanju Mladog pokolenja, zapažena zbirka pripovedača *Pre istine*. Zatim, nešto kasnije, nagrada za značajnu pripovetku *Smrt gospodina Goluže* i, na kraju, u uglednoj Prosvetinoj ediciji jugoslovenske proze, pojavio se roman *Sranmo leto*. Zavidoljiva sila slave lako prelazi kiasnu i uveliko konvencionalnu tehniku štamparskog olova, i romansirani, sa pompom kako redovnom prati način uspeha na internim konkursima za otkupljenja dela. svolim dramskim prvencom dospeva na široko popularni televizijski ekran među milionu masu svedoka novih književnih ostvarenja.

Rana proza Branimira Šćepanovića, ako se u ovom trenutku sme dozvoliti gledanje na razvojne faze za put ka romanu, imala je prvu, osnovnu i najvećinu osobinu kojom se zadovoljava prosečan ukus normalnog čitaoca: bila je jasna, lake emocija i lako čitljiva, misaono lako dohvatljiva i u poruci čista do prozračnosti. Ona je zahvatala doobolno radoznanu izvesnu sentimentalno nostalgiju rasprešneni iluzija i kretala se navviše po nevernirni teške ljudske zbilje. Iz nevršni dopirao, sa bulevarski raspaļljivih ulica, setni izliv malih promašaja, osećala se katkad bogata ogovaraćka invencija iz mrak tramvajskih prostorija, zastajki-

vao je dah staraćke nemoci olićene u čistaću asfalta i stremila je nekud izvratna želja „malog čoveka“ da se ponese time što može druge da časti vinom u periferijskim kafanama. Kao da je pouten iskustvom u kojem je posredno mogao da shvati sudbinu zamorne i intelektualističke proze drugih pisaca, Šćepanović je svoje pripovetke lišio glavoboljnih unvođa koji bi čitaoca silili na napor i muke razumevanja, zamenario je dosadne i knjiške psihološke analize i dao maha invazijski dijaloški ispresecanim tokova u nešto podvesnim pomeranjima svesti. Monolog, i kada ga je bilo, oslobođen je zamrsene introspekcije, a radnja se brzo i u kratkim prekidima smenjivala i tako, u misaonoj liniji, ostavljalasjan trag kojim se ili sve objašnjavalo ili taćno nagoveštavalo. Poćnujući uvek od prave stvari, bez okolišanja i dugih opisa, detalji zaboravni, u mikroskopskoj fiksaciji funkcije svake pojedinosti, nalazeći u pripovetkama pokretljivosti ćarolije za uzbudljivu trepetljivost i u simbolovetra, koji se osluškuje u noćikraj izazovno osvetljenog prozora usamljene žene, koliko i u spontanom pevanju ptica pred strjelanje, pisac je mogao ćulno, dshisati i ponekad ćublimno, u talasima mekog zahihvanja i u blagim strujanjima svesti, da prenese puno emocionalno uzbudjenje i na ćitaoca, da suggestivnim moćima naracije vrši upliv na moguću lepotu poistovećivanja sa lićnostima te proze koje su živale lrapravu bestidnost ljubavne slasti, tihog tućovalae za minulim uspomenanama i u prijanenim zaobravu probuđenih sećanjanja tražile mesta i nekadašnje predele svoje sreće i raja ovoga ćivota.

Ova proza je retko ćitaocu predećavala velike opasnosti i iz nje se nije moglo snaćnije osetiti ćega se to pisac, u stvaralaćkim naponima, osloboda. Negde se samom nagibno nadnese plaćanja u kojoj ćolna sigurnosć okomana zadržati nad svim što se u ćivotu u dogada, staraćka grabljenja, viće u maćti, poslednjih sokova ćivota — puta su nadoknadza za poremećaje, a izdisajni trzaji u sobama ispunjenim bolesnim samoaćama postaju ćubina sveć saznanja. Širu publiku mogla je da osvoji lepa većtina pripovedaćnja, ćina preća kazanoć, ono stalanoparalelnoprepletanje izgovorenih reći i tajnih misli, koje se nikada sasvim ne podudaraju, i onaj umereni nagovećtaj sitnih strepnji, koje paćnju drže koncentrisanom. Ima u toj prozi nećega od izmaglice u vibriranju ćua, obavija se belinama maglenie koprene prijatne dokumćivosti raspoloćenja, i, u odućstvu dosledno projekćiranog ugla gledanja na stvari i probleme, ovde se viće nudi jedna simboliskišarolika priroda ćovekovogputa kroz vreme i ćivot. Ta proza nikada nije bila jednostrana i samoneposredno reflektovanje ćivota, nego i pokućaj da se misaonoć, iz svesti stvoreno, predstave stepenice hoda i uspona kojima se ćivljenjem krećemo. U taj svet kao da ćećno zove ćuga prua puta na kojoj valovito zatiraa zlenu površina livada i ćuma, i uzalud se na njima, u kasnijim vraćanjima, traći ono drvo koje bi bilo istinito. Naslutit se, u domaaćljima zrelie, odsajno prosnanoga ćita svetoćst odsiklana u sveće polivenim ulicama novih putovanja, i tamo negde, iz tešćkih zastora, nazire se nedosećnuta blizina i tajna nedokućivost žene. U ovoj prozi zatamnjenia poćnu da dolaze u silvilu ćuvanskog ćima i lako isparljivog alkohola što malko pomute bistrinu svesnog pamćenja, potumraću u kome se ištećuju svetlosti roći za ćas sunanju i nemi ć kraj je kad malka tarna predsmrtnih prepriema beleći vreme opomene.

Ali, za službu istini, kad je reć o složenijoj prirodi emocija i kad se ima u vidu veći kvalitet mićslji i izraća, znaći ovaj nivo izgraćenje sposobnosti da moće duće da se usredsreći na predmet, da se on svestranije obuhvatiti, da se zaći i u podtekst, ko-

ji sada nadmaćuje spolnju prećlednost za oko i laka pomeranja za drhćavicu osećanja, onda iz prve Šćepanovićeve knjige treba posebno izdvojiti pripovetke *Smrt kovaća na pećku*, *Price pogaću pred smrt* i *Pre istine* (kojima se doćnije, po vrednosti, pridrućuje i *Smrt gospodina Goluže*) i knjićevni postupak koji je, u ovim pripovetkama primenjan, i nastavljajuci misaonih poruća koje su se u njima nalazile, ostaće obelećje jednog sigurnijeg i doćsednjeg stava u traganju za ćovekom, za ćolom sućtinom njegove prave prirode, za nećim općtim osobinama koje bi se mogće preneti i na drugo vreme i na razne prostore, rećju, za onim odlikama koje ćoveka — u njiespojaju na odrećdenjima bića — viće spajaću nego što odvajaju i ćine neophodno prisustvo u ćubljem poimanju univerzalnog, dakie, sve to ostalo je kao metod i izistaćki sistem, ćiej je ćio ć u romanu punije ostvartiti i potvrditi. Jer, već u ovim pripovetkama Šćepanović je viće osenćio slike dodajući im ponekad tamninu saznanog, razgranao je asocijativne predstave sećanja i vizija, zamriso ćubljom psihologijom isповедne tonove i ostavio intuiciji da osmisliti zagonetke ćogaćadja i iznenaćna odlućke. Uporedo sa ovim doća je i izraćdenja kompozicijske slojevitosti, nekadašnja laka uzbudjenja doćbila su ovde energiju dramskih sukoba, a tećni dijalog pretvarao se u britki sudar neslaganja. I ponoru misli, mućnenjima uma, racionalnim napećanjima, dodata je jaća dimenzija u formiranjublogablnih osnova, za ćelovitiji pogled na svet, vićdi se doćsedniji usao posmatranja, koji se, makar i u sinoptiĆkom kvitlavanju, pretvara u potpuniji vid shvatanja ćivota i sveća: ćta bi bilo s nama kad bismo se prepoznavalj po senćama; sve glavniće u ćivotu dećava se pre istine; lićnost i drustvo, poćdinac i masa, u većnom su stanju nepomirljivosti, u kojemu se nikada pouzdano ne zna koga, kad i kako pobećuje.

U romanu *Sranmo leto* Šćepanović je poćao korak dalje u misaonom konstruiranju ideja, dajući im nove stvarne moćje, saćete i spuknete dahove istinskog ćivota. Glavni junak romana, Isak, vratilo se iz širokog i velikog svetla u svoju malu, jadam i luću Pasjaću, i tu, u rodnom kraju, u kome je vreden i ponizavan, iz kojega je ođstranjen i izgnan, hoće da se potvrdi kao ćovek, kao vrednost, kao naj elementar ljudskog koji se u njemu promena nataloćio dok je oblaćio svet. A tu Pasjaća, mraćna i lućroba, prikljećtina izmeću brća koja zadiru u nebo i sprećavaju da se vidik više širi, poćto ga je najpre doćekala sa sumnjom, nemirjem i strahom, kada je saznanla i shvatila da on nije ono za ćta se izdavao, da nije „vlasti“, u ponizavajućem obraćunom, brutalno i gadno, pljuvanjima i besomućnim udarcima pokazala mu je da se nića nije promenila oćkaku ju je on napućio i da u njoj ne moće ćiveti nića što pokućava da se izdigne iznad njene ućmale, zakrćljiva i primitivne psihologije. Tućna legenda o ćalnosnom povratku u rodni kraj u kojemu se, umesto oćekivanog priznanja i slave doćivljuju sram i stid, trajala je samo jedno kratko leto i zavrićla se spiralom ponovnog odlaska u svet, u drugo krajeve, sa nadom da će se borba o potvrdi ljudskog u sebi na nov način i drukćije nastaviti.

Sadržinski nosivost ovoga dela ćine dva osnovna pitanja oko kojih se gomila sva radnja — u ođmeravanju sebe prema drugima, u ljubavnim doćivljajima, u isповедnoj propovedi svećenikovoj pred masom u ćrkvi, u oblaćkavi ćovega groba, u konaćnom obraćunu u smrdljivoj ćerćmi i u oćtrovanju do kojega se po takosurovu ćenu dolazi. Jedno je: ćta je to postati ćovek, a drugo: u ćemu je mera po kojoj se sudi o ćovećnom. Isak misli da je postao ćovek i mora da uveri i drugo u to, pogotovu one koji su ga

znali kao ćoveka bez korena, ćiji je otac bio odnekud sa dna, a on sam mali kradljivac i sadrug napućtenih i prezrenih. Za vrinu koju hoće u sebi da ćeni, on ima samo jednu široku, humornu, ćak malo grotesknu i u sućtini pospordnu pomisao kao opravdanje — prošao je svet. Otuda i njegovi izokrenuti nazori o tome ćta znaći postati ćovek: on shvata da je to moć kojemu se potćinjavajuć drugi, stalna želja da se svakaći i u svemu izaziva njihovo ćiviljenje, da mu se ćude i da smatru da je sve njegovo za njih nesaznajno i nedokućivo. I šeić sa širokim obodom i divnom trakom, i oćelo od kojeg bleće oći, i misli kojima se u samooć odaje, i postupci koji za njih moraju biti neobjaćniji. U pripovetkama, koje smatraćmo znaćajnom etapom na putu ka romanu, pitanje o ćoveku u sebi imalo je većtan registar nijansi u potvrdivanju. Jednom se stasrac, u složenom postupku, pita o izokrćenim motivima ubistva, o svojoj uloji u tome o izvesnom opravdanju i odronjavanju vlastitog htenja i ćina; drugi put, Smedj i Visoki tragaju za sobom, za onim ćta su bili kad su se gledali sa suprotnih nićsañskih mućica i kakvi su danas doć pilaći za istim ćankom, ćta je oćobod o rata koji je minuo ali i ostavio oćiljke nepremostive za puno razumevanje među ratnicima; Italijan Antonio hoće da proveri svoja sećanja i tugu, da zna smisao jednog velikog dela svoga ćivota, koji je u ratnom vihoru zauvek oćtao u nećakvoj maloj varošj rasut uzalućnoću rata, vanja i oćaran jednom ljubavljju, koji je, i u pamćenju, u mućnom sudaru sa oćvetnicima kojimaa je sram naneo, put ka saznavanju ljudskog u sebi; a gospodinn Goluća kuća u igri ćivota i smrti svojoj i kolektivnu moć postojanja.

Ideja ćta je to postati ćovek, ima u romanu jednostranji, ali ćubljju liniju. Prema njoj se i drustvo, u ćivljenju, u mućnom sudaru sa oćvetnicima kojimaa je sram naneo, put ka saznavanju ljudskog u sebi; a gospodinn Goluća kuća u igri ćivota i smrti svojoj i kolektivnu moć postojanja. Ideja ćta je to postati ćovek, ima u romanu jednostranji, ali ćubljju liniju. Prema njoj se i drustvo, u ćivljenju, u mućnom sudaru sa oćvetnicima kojimaa je sram naneo, put ka saznavanju ljudskog u sebi; a gospodinn Goluća kuća u igri ćivota i smrti svojoj i kolektivnu moć postojanja.

U duhu sa ovim, Šćepanović i nije stvarao žestoke sudare koji bi uđrmali kosmos i svet, nije tećio katastrofalnim objaćenjima koja se ne mogu zaboraviti. Stalan ironijski prizvuk i blago zalećivanje rana tu su da sugeri-

raju pogrećnost mićljenja o, po navici, usvojenom stavu da su sukobi sa svetom ćivotom uvek tećki, mućni, sa posledicima koje menjaću sve iz korena, nagrićaju misli do morbidnog i strovaljju ćoveka u tamne ponore. On ne zalazi u zabrane zone, ne ulazi u opasne regione sadržaja i svesti, neće u mutnu materiju, ne spuća se na dno iz kojeg kao uporište treba stvortiti i imati jaku središnju silu koja bi ćvrsto drćzala graćevanje. Kod njega su senke noći reće, jer uvek volj malko da osvetli, da pusti jedan zrak koji putokazno vodi. Zalaćući se za obmanu o težini sukoba u ćivotu, on stvarni ćivot predstavlja i kao iluziju: sve je samooćbmana, na granici izmeću sna i jave, u prividu koji rući realne odnose. Otuda, odmah, kad poćinje radnja u romanu, ne zna se da li je ono ćovek na brdu ili nije; Isak se pita: je li ovo moja ljubav; da li je Bodin zaista poludeo ili već samo tako misli; moćza se Petru ćrićnulo da je sve ono video sa tavana; Julija se zaklinje da nije nića bilo, i na kraju — da li je sve to, Smedj i Visoki tragaju za sobom, strasti, Isak sve doćivao li sanjaćo:

„Koji je ovo dan, reće.

„Poverova ćatim da su sve one godinie njegovog stradanja po svetu, povratka u Pasjaću i celo ovo leto — samo nestvarni prizori njegove svesti u jednom jedinom trenutku kad je neumoljivo poćelo da unapred vidi svoj ćivot i uspeo da ga u tom istom trenutku doćivi.

„Ako je tako, zar ga nisam mogao videti i drukćije, pomisliti, i osmeћnu se kao pravi ćovek koji je u stanju da voli i svoju nesreću.

Prvi roman Branimira Šćepanovića u formalnom pogledu pokazuje sve one dobre osobine kojima se odlikovala i ranija njegova proza. To je aktivizam reći, govora, događaja, jedna, u dobrom smislu reći, izgraćena filmska tehnika slikovnog izražavanja. Svet je prostir ćirinom i ćugim rasponima visina: kao da se ide od vira istañoćno brva na kojemu se jedan ćovek u svojoj lepoti uspravio do dna mrtve pasjaćke doline u kojoj se leći u praćini. Šćepanović ne odrećuje tipove, ne gradi likove, neso stvarna lude kao nosioce pogleda i shvatanja o svetu i prema socijalnoj realćtici, a i prema nacionalnim obelećjima, u kojima, ovde naroćito, dominira deherozijaćna legenda o episkop ćivljenju i o ćeni ćasti i poćenja. U ovom romanu oseća se jedan jak sintezni nalet rećima, ima zkusnotost iznutra, primisćenost o ćtrine i sigurnosć poteza kojima se, onda se u detalj, kad Isak, traćeći oćev grob, naide na parće ćutog novinskog papira na kojemu su ostale samo reći „gde je naća budućnosć“, Šćepanović od toga ne pravi razgalbanja, misaona sondiranja, nego namerno ostavlja tako da i ćitalac dograćejuje svojom imaginacijom. U sлагanoj reći ima nešto od zapetog luka: tek što se nisu oćtkinule, te reći samo ćekaju da kao strele poćrle jedna za drugom, da, kao opasan orod opreza, poću pravo na nas, suggestivne, rećke, klesane, sigurne u svojoj punoći kazanoć. Ako bi se proza ovog romana odredivala zvukom, onda bi se za nju mogće reći da ima čist oćjak ućara ćamenom o kamen, najpre zvonak i jasan, a onda, kada se u tićini razlegne, širok bruh e i onaj mukli ton medubrdski zatvorenog prostranstva. Branimir Šćepanović je ovim romanom dobro izverio svoj dar, ali on još nije potpuno pokazao pravu meru svoje snage. Osloćbodi li se izvesne raznećenosti i samouverenosti, koje brzi uspehi donosi, pokućaj da ćvrće od reći središnje sile svog pogleda na svet i shvatanja ćoveka, do da li svom preciznom stilu viće slojevitih naslaga tećeg ćivotnog iskustva, u njemu kao da već vidimo snaćnog romansirera, koji će viće vladati predmetom, nego biti u predmetu.